

Lice prijatelja mirotvorca

Ante Vučković

Teško da bih se ikada sam od sebe usudio staviti ovakav naslov tekstu u počast pokojnom Željku Mardešiću i potpisati ga svojim imenom. Ne bih se odvažio da me za to nije ovlastio sam Željko. Ne zato što ga ne bih smatrao prijateljem. To ne. Prije stoga što mi se čini da bih, nazvavši ga, bez njegova ovlaštenja, prijateljem, sebi uzurpirao mjesto. Kako nazvati prijateljem nekoga koga sam upoznao previše kasno a da bih s njim mogao dijeliti važne životne krize? Sve životne odluke koje je Željko trebao donijeti već su bile iza njega kada smo se susreli. Kasno prijateljstvo? Možda. Zakašnjelo, zasigurno, ne. Kako, međutim, ne nazvati prijateljem nekoga tko vas tako javno nazove? To bi bilo kao da odbijete prijateljstvo. Željko je sam riješio dilemu. Zapravo nije ju riješio. Za njega je nije ni bilo. Bio je slobodan i otvoren. I jednostavan. I tako me neopterećeno i jednostavno uvrstio u prijatelje kojima je posvetio svoja *Svjedočanstva o mirotvorstvu*.

Prvo što sam osjetio dok mi je pružao knjigu s posvetom bila je iznenađenost. Zatečenost ugodnim iznenađenjem. Potom zahvalnost. Velika. Duboka. Potom osjećaj nedostojnosti. Iznenađenost je nestala brzo. Lako smo je uveli u normalne okvire svakodnevice. Zahvalnost je ostala. I sad, kada je Željko otišao, još je porasla. Produbila se. Osjećaj nedostojnosti nije me napustio. Pojavi se uvijek iznova. Htio bih ga izbjeći, a on se uvijek iznova nametne. A onda, kada ga se već ne mogu riješiti, barem da ga priznam. Pa da ga se tako riješim? Možda.

Kako ne biti zahvalan čovjeku koji vas javno naziva prijateljem i zahvaljuje vam?! Kako ne biti zahvalan kada je razlog koji vas je spojio i približio veći i od vas i od njega?! Pomoć pri traženju mira. To je bio razlog Željbove zahvale. Tako nas je vidio. Nas nekoliko. Kao pomoć u traženju mira.

Tražitelj mira. Da, to je bio on. Mi Željka lako nazovemo mirotvorcem. On je sebe, međutim, zvao tražiteljem mira. Bio

je skromniji. I zato precizniji. No, bio je nadasve obzirniji prema blaženstvu o mirotvorcima. Slutio je da se mirotvorcem ne postaje pridajući sebi takvo ime, nego tražeći mir. Radeći na tom da mir prevlada nemir.

No, Željko je bio još precizniji. Govorio je o traženju mira u ratu i poraću. Dok je posvuda vladalo uvjerenje da se ratom dolazi do mira, Željko je htio u ratu i poraću tražiti mir. Rat nije smatrao sredstvom kojim se dobiva i postiže mir. Nije bio naivan da bi vjerovao kako se sukobi rješavaju mirno, odričući se jednosmjerno rata. Nije bio proturatni ratnik. Nije se borio protiv rata. Tražio je mir. Mir u vrijeme rata. I još teže. Tražio je mir u vrijeme poraća, kada se činilo da je rat završen, kada su bitke na bojišnicama završile, a rat se nastavljao u svijestima, odnosima, riječima, kada se bojišnica s granica i okupirane zemlje prebacila u medije i u javne riječi. Rijetko je tko tako jasno kao Željko opažao kako rat ne završava na bojišnici, nego se nastavlja na manje vidljiv način. Kako je to mogao? Gdje je izoštrio oko za nevidljive, a prisutne sukobe i izvore nemira?

Naravno, njegovo oko je školovano studijem, čitanjem i pisanjem. Mišljenjem. Tijekom godina postao je vrlo osjetljiv za promjene u društvu u kojem je živio. Katkad sam ga doživljavao kao noćnoga čuvara. Neku vrstu noćobdije, *Vigiliusa*, koji je ostajao budan dok su drugi spavali. Primjećivao je pokrete koji su drugima izmicali. Dok bismo se mi budili i tek snalazili u svijetu i njegovim događanjima, on je već znao što se gdje događa i uglavnom se nije varao u procjeni kamo se koja struja kreće.

No, njegova je budnost bila posebno izoštrjena za Crkvu i ono što se događa u njoj. Znamo da je bio sociolog i fenomenolog religije. No, on je bio i član Crkve. Aktivan i zauzet. Ljubio je Crkvu. Smatrao je svojom. No, opažao je sve što se u njoj događalo. Nama klericima bilo je potrebno susresti se s njim. Kao da bismo u susretu s njim stali pred zrcalo i vidjeli se. Pred zrcalo? Upravo tako. U susretu s njim bilo bi nam jasnije što sami činimo ili ne činimo. Željko nije osuđivao. Prosuđivao je, međutim, vrlo precizno. Suda se odrekao. Prepustio ga je Sucu. Prosudbu je smatrao svojim poslom. Bio je bistar. Onako kako zrcalo precizno i jasno pokaže kakav je onaj tko stoji pred njim. Zrcalo, međutim nije dovoljno da se vidimo. Potrebno je svjetlo. Željково je lice moglo biti zrcalo zato što je on stajao u svjetlu. U preciznom svjetlu Evanđelja.

Nikada se s Evanđeljem i Isusovim riječima nije ophodio napadno, bojovno, samodopadno. Nikada nije upao u orkestar zajedničkih osuda. Ušao je u svjetlo Evanđelja i iz njega budno promatrao svijet.

No, Željko nije bio neosjetljiv kao što je zrcalo neosjetljivo. Na njemu se vidjela bol kada je opažao pogrešan smjer u Crkvi. Bol je bila vidljiva i prisutna. No, nikada sama. Uvijek je bila u svjetlu Evanđelja. Imao je povjerenja u Evanđelje.

Sada, kada više nije s nama, ponovno čitam njegova ljudski odvažna sjećanja s početka *Lica i maski svetoga*. Pozorno čitam kako je trebao proći čišćenja da bi Evanđelje moglo biti svjetlo.

Neobično je za nekoga tko sebe smatra sociologom i fenomenologom religije da na početku jedne takve studije piše o sebi. O svojem odnosu prema vjeri. O onome što je vjera od njega učinila. Željko koji se dugo skrivao iza pseudonima, jedine maske koju je nosio sa zadovoljstvom, skida sve maske i govori o sebi. Pseudonim još ostaje, ali već svi znaju da on ništa ne skriva. Naprotiv. Jakov Jukić, ime iza kojega se Željko sklanjao, sada o njemu govori više nego što bismo očekivali na početku teksta o licima i maskama svetoga. Sabire svoj život u jednostavne, ali važne poteze i prije nego što počne govor o religiji, o kršćanstvu, o hrvatskom katolicizmu, on najprije govori o sebi. Gesta je sasvim jasna. Tko se bavi svetim, na bilo koji način, to može činiti samo ako skine obuću s nogu, ako pokaže na čemu on stoji, ako pokaže svoju golotinju, svoje ljudske, krhke strane. Je li Željko prekoračio granicu dopuštenoga u sociologiji i fenomenologiji? Je li se previše izložio, došao preblizu Svetomu prema kojem se više nije odnosio na neutralan način? Je li sociologiju religije skrenuo u ispovijesnu književnost? Kako bilo! S njim, usprkos pseudonimu, znamo s kim smo.

U tekstu koji umjesto uvoda govori o osobnim sjećanjima, nakon opisa idiličnoga kršćanskoga djetinjstva, Željko govori o njegovu naglom, nasilnom i brutalnome prekidu. Rat je odjednom prekinuo njegovo kršćansko djetinjstvo. Rat u vlastitu mjestu. Rat s ubijanjem nedužnih, dobrih ljudi. Rat. Užasno iskustvo prekida djetinjstva. Užas nagloga, prisilnoga odrastanja. Rat koji sve, ama baš sve, odjednom, gotovo kroz noć, učini drukčijim. I svijet, i riječi i odnose i vrijednosti. Sve postane drukčije. Dovoljno je da počne rat i sve je drukčije. Rat suspendira moral. Tako je na početku *Totaliteta i Beskonačnoga* pisao

Levinas. Na dvjema različitim stranama, dvjema različitim sudbinama, dvama sasvim različitim životima i životnim tijekovima. Mardešić i Levinas. A iskustvo sasvim isto. Bolno iskustvo da stanje rata suspendira moral. Dođe rat i stavi moral u zagrade. Oduzme mu njegovu vrijednost. Isprazni svijet od moralnih normi. Pokrade vječnim institucijama morala njihovu vječnost. Proglasi nevažećim vječne zakone i zapovijedi. Što je do sada bilo zabranjeno i grješno, sada je dopušteno. Dapače, zapovjedenjeno. Nijedna suspenzija morala nije, međutim, bez posljedica. Željku je dolazak rata u jednome trenu »kršćansko djetinjstvo pretvorio u djetinje kršćanstvo«.

Da, dok rat suspendira moral, kršćanstvo poprima oblike naivnosti, djetinjarije, nemoći pred naletom sile. Svaki rat to čini. U svakom ratu Evanđelje nema nikakve snage suprotstaviti se sili. Uvijek izgleda naivno i djetinjasto.

Željko je to iskusio kao dijete u Drugome svjetskom ratu. I onda se to ponovilo u Domovinskom ratu. Željko je, naravno, bio isti. A ipak je bio promijenjen. Ako mu je Drugi svjetski rat od kršćanskoga djetinjstva učinio kršćanstvo djetinjim, onda ga je Domovinski rat, od sociologa koji je u Jugoslaviji ponajbolje poznao kršćanstvo, učinio kršćanskim tražiteljem mira. Ono što je pisao o miru u ratu i poraču više nisu bile sociološke analize budnoga promatrača. To su bili sve više i sve češće tekstovi koji se zalažu za mir. Željko je postao zainteresiran da se mir doista dogodi. I smatrao svojom odgovornošću i dužnošću zauzimati se za mir. Onako, ako ne i više, kako su drugi smatrali svojom obvezom ići na bojište. Nije mu više bilo dovoljno distancirano promatranje i opisivanje događaja i kretanja.

U međuvremenu između tih dvaju ratova dogodile su se tri pobune. Njegove osobne pobune kroz koje je prošao i koje su ga oblikovale.

Drugi je svjetski rat završio i došlo je poniženje razuma. Zaglupljivanje ideologijom. Željan je znanja, istinskoga otkrića Boga, svijeta, društva, čovjeka. No, umjesto znanja dobiva ideologiju. Površnost, bahatost i glupost. Kako se ne osjećati poniženim? Poniženje uma, međutim, može ojačati žudnju za znanjem. Usijati je. Može se dogoditi suprotno od onog što su htjele prizemne nakane ideologije. I to se dogodilo Željku. Bio je mlad i »grozničavo i nestrpljivo« je tražio druge izvore znanja. Kada nestane ideologije koja mu je sprječavala znanje, kada se nakon

Domovinskog rata otvore širi obzori, Željko će opažati kako žudnja za znanjem nestaje. Njezino će mjesto zauzimati žudnja za stvarima. Pohlepa. Posvuda oko sebe je to vidio. I tamo gdje je nije očekivao. Tamo gdje ju je najmanje očekivao. Tamo gdje se nije smjela pojaviti.

Nije zaboravio što sve pokreće žudnja za znanjem. Do zadnjega je časa ostao u dodiru sa studentima. Uvijek se iznova zanimao kakvi su studenti teologije. Odazivao se na razgovore s njima. Vrlo brzo uočavao njihove nadarenosti. Kad se otvorio studij filozofije, prvo što ga je zanimalo bilo je što mladi ljudi traže. Za čim žude? Što očekuju? I znao je da se sada, kada je znanje dostupnije nego ikada, može lako izgubiti. Umjesto znanja nametale su se moć i zabava. Kakvo je to biće čovjek? Tek što iziđe iz jednoga ropstva, tek što se domogne slobode, već mu postane odveć jeftina. Tako lako je gubi. U ovim pitanjima odzvanjaju i Dostojevski i Željko.

Ideologijsko ga je zaglupljivanje učinilo osjetljivim za sve druge vrste zamagljivanja uma i otupljivanja razumijevanja. U našem će poraću biti među rijetkima koji će upozoravati na suklanje mržnje kroz medije i iz njih i tražiti da kršćanstvo postane aktivno u sprječavanju izluđivanja naroda mržnjom.

Željko je, tražeći u tim, početnim godinama komunizma druge izvore znanja, našao pravi rudnik. Opisuje kako je iznenađena jedne noći otkrio mnoge sanduke pune knjiga u potkrovlju i podrumu kuće. Osjećao se poput dječaka koji otkriva gusarsko blago. Sve što je vrijedno objavljeno između dvaju svjetskih ratova bilo je tu. I Željko je čitao. Gutao. Godinama. Deset godina. I ispunio glavu. I dobio rat s poniženjima uma. I znanjem izašao iz ideologije poniženja kršćanstva. Sada je kršćanstvo koje je ratom postalo djetinje dobilo jači oslonac. Razumski. Razum se više nije osjećao poniženim. Dobio je hranu. Ojačao. Kršćanstvo se iz djetinjega pretvorilo u intelektualno. Za trenutak se možda činilo da je postalo odraslim, ali to je trajalo vrlo kratko.

Na izlazu iz jednoga poniženja dočekalo ga je drugo. Našao se u poniženoj moralnosti. Željko govori vrlo iskreno o sebi. Zna kako je kudikamo lakše pročitati knjigu i znati nešto o kršćanstvu negoli postati kršćaninom. Kako se postaje kršćaninom? To je težak korak. Nije ni jednostavan niti se događa u jednom trenu. Oluči li se čovjek uistinu postati kršćaninom, tek tada nailazi na poteškoće.

Licemjerstvo. Kršćansko licemjerstvo. U čemu se sastoji? U tom da zna mnogo, a živi malo. Zna, a ne živi. To je isti prigovor koji je Isus upućivao svojim protivnicima. Znajju, a ne čine. Kršćanstvo se ne odlučuje u znanju, nego u životu. Ne u umu, nego u etici. Licemjerstvo. Željko kaže da je samom sebi postao instanca licemjerstva. Znao je, a nije živio. Što je više znao, to je prigovor postajao sve teži. Ako se prije bunio protiv poniženja koje je dolazilo izvana, iz površnosti i ideologije koja svijetu i čovjeku oduzima dubinu i smisao, sada se pobunio protiv samoga sebe. Protiv svojega znanja koje je ostalo nepokriveno životom. I odlučio se na promjenu. I otkrio da mu znanje ne pomaže. I tada je otkrio prijatelja koji će ga pratiti kroz ovu borbu ponižene moralnosti. Dostojevski. Dok je prolazio kroz moralnu krizu, nije mu pomogla nikakva filozofija. Pomogao mu je Dostojevski. Njegovi romani. Pomogao mu je, ali ga nije spasio. Pomogao, ali ne i gurnuo u odlučni korak.

Promjena se dogodila u molitvi. O molitvi općenito Željko može govoriti. Ali ne o svojoj molitvi. Ona je odveć intimna. Kada kaže da ne može govoriti o svojoj molitvi, ne želi se skrivati. On je uistinu molio. O njoj, međutim, nikom ništa nije govorio. Njegova je molitva ostala između njega i Boga. Osobna, zaštitena, intimna molitva.

Jednom smo putovali iz Zagreba. Željko, fra Bože Vuleta i ja. I pričali o molitvi. Željko je bio živo zainteresiran. Nije govorio o sebi i o svojoj molitvi, ali je govorio o promjenama koje su vezane uz molitvu. Pitao nas je kako molimo. Slušao što govorimo. No, uz sav govor i razgovor, usprkos izmjenama misli i iskustava, ostao je veo na svakom od nas. Suzdržanost. Kao da je riječ o zaštićenom prostoru. Mogli smo pričati o svojim molitvama s drugima, za druge, nad drugima. O onome što se događa ili ne događa, što molitva pokrene ili ne pokrene, ali o svojoj smo molitvi šutjeli. I poštovali šutnju drugoga.

U trenutku kada smo sa Željkom pričali o molitvi, znali smo da je njemu ona bila presudni trenutak koji je pobijedio poniženu moralnost. No, o čemu je riječ, ostaje zaštićeno. Znali smo, naravno, da je on već davno izišao iz ponižene moralnosti i živio u drugome svijetu. Nije se više borio s moralnošću. Sada se već trudio oko kršćanstva kao dobrote.

Željko dobrotu otkriva čitanjem Evanđelja. Istodobno otkriva da je dobar čovjek i suvišan i ponižen. Za dobrog čovjeka

nema mjesta u svijetu politike, gospodarstva, zabave, medija, droge, nasilja, kriminala, bijede. Gdje je mjesto dobroti? Željko je sve jasnije uviđao da bez dobrote nema kršćanstva. I trebao se izboriti za dobrotu.

Da ne bude zabune! I ovdje se Željko ne buni protiv drugih. Buni se protiv sebe. U sebi želi pobijediti ono što se protivi Evanđelju. Željko je u ovom kratkom tekstu ocrtao svoj život. Nakon što ga je napisao trud oko dobrote sve je jasnije poprimao obrise truda oko mira. Mir je postao precizni prijevod dobrote.

Blago mirotvorcima: oni će se sinovima Božjim zvati! (Mt 5,9). Željko je za sebe govorio da traži mir. Ipak, on je bio mirotvorac. Kao takvom obećano mu je da će se zvati sinom Božjim. Ne samo sinom svoga oca i svoje majke nego sinom Božjim. Stavimo li Željkov život pred svjetlo toga blaženstva, odjednom i blaženstvo postaje jasnije. Premda Željku nikada nije palo na pamet da bi on svojim životom mogao biti tumač toga blaženstva, ipak se i na njemu pokazuje važna istina kako su ljudski životi najbolji tumači Evanđelja. Ako ima ijedna rečenica Novoga zavjeta koju Željko pojašnjava svojim životom, to je ova o blaženstvu mirotvoraca.

Mirotvorcem se ne rađa. Postaje se. Kako? Preobrazbama. I to ne jednom, nego s više njih. Samo blaženstvo imenuje gdje počinje i gdje završava preobrazba. Počinje s onim što čovjek dobije od svojih roditelja, gena, društva, okružja. To što dobijemo, koliko god bilo veliko ili koliko god bilo malo, nije dovoljno da bi čovjek bio mirotvorac. Potrebna je preobrazba. Njezin je cilj da čovjek postane sinom Božjim. Da se oblikuje po mjeri Božjoj.

Željko je naznačio promjene. Oblikovati um znanjem. Ne bilo kakvim znanjem. I ne s bilo kojom svrhom. Od ranih je dana naslutio prijekove koje ideologija nudi umu ne bi li ga uspavala. Znanje je Željku služilo da razumije sebe pred Bogom. Sebe, svijet i društvo. Potom da oblikuje svoj život. Bez pristanka na moralnost, koja nije njegov proizvod nego ju je preuzeo iz Stvoriteljeve ruke, ne bi bilo preobrazbe u mirotvorca. Potom molitva. Osobni odnos s Bogom. Osobni, skroviti, intimni, ozbiljni. Molitva kao izlaz iz licemjerstva i ulaz u svjetlo. Molitva kao uspostava odnosa s Nevidljivim.

Zatim trud oko dobrote. Male i svakodnevne. Željko se u razgovorima često navraćao na potrebu da se Crkva upusti u avan-

turu malih dobrota. Bojao se pompoznosti, vojevanja, nadutosti, superiornosti. Nije vidio Evanđelje u trijumfalizmu. Zanosila ga je skrivena mala dobrota. Otvorene oči za potrebe drugoga. Trijumfalizam zaslijepi. On je vidio kako ljudi mogu biti slijepi. Živio je za Crkvu i živio je u njoj. Ipak, za razliku od mnogih s kojima se najčešće družio, nije živio od Crkve. I zato je imao slobodne oči.

Jednom je pričao o poniženju koje nije opisano među gornjim poniženjima. Možemo ga nazvati poniženjem staračkoga siromaštva. Bio je siromašan. Nije imao novca. To je bilo vidljivo, premda o tome nije govorio. Katkad bi, jer mu žudnja da prati sve što se događa u svijetu nije padala s godinama, nego naprotiv još i rasla, otišao na kiosk i prelistao novine koje ne bi mogao kupiti. Pričao je o poniženju koje je doživio kada bi prodavačica na sav glas vikala na starce koji ne kupuju novine nego ih kradom čitaju.

Tek kada znamo da je Željko mnoštvo tekstova pisao besplatno, da je predstavljao mnoge knjige i držao mnoga predavanja bez naplate, da je sudjelovao na okruglim stolovima, na simpozijima i slično bez novčane naknade, moći ćemo naslutiti odakle je dobivao tako otvorene i bistre oči za stanje svijeta oko sebe. Želio je razumjeti radi razumijevanja samoga.

Prijateljevo lice. Prije rastanka bilo je mršavo i umorno. Samo su oči bile žive, pune duha. Lice je, učio nas je Levinas, golo. Izloženo. Otvoreno. Njegovo je, usprkos maski pseudonima ili možda baš zbog nje, bilo otvoreno. Ostali su tragovi patnje, gubitaka i borbe protiv poniženja. No, bilo je osvijetljeno. Svetim? Negdje mi se čini da je skrivalo tračak zadovoljstva što je prošao svijetom i povjerenja da ga nakon truda čeka avantura duha u koju se već bio upustio.

Prijateljevo lice na pragu kojega valja prijeći sam. Prije nego je prešao udaljio se. Za života je poznavao mnogo ljudi. S mnogima se susretao i razgovarao. Imao mnogo prijatelja. Neke i izgubio. Neke stekao u kasnim godinama. Na kraju se povukao. I prešao pragu sam.

Kad smo vodili *Razgovore o opraštanju*, u jednom trenutku Željko je rekao kako se boji da bi mu smrt mogla demantirati cijeli život. Računao je sa smrću. I računao je sa svojom slabošću. I s nedovršenošću života i odluka sve dok život traje. Ozbiljno

je računao s krhkošću. Tuđom i svojom. A onda je tijelo bilo sve slabije. I onda je došla smrt. I nije ga demantirala. Naprotiv! Pokazala je ozbiljnost kojom je donosio odluke i s kojom je ulazio u preobrazbe. Pokazala je ozbiljnost kojom je vjerovao Evanđelju.

Prijateljevo lice. Željково lice je, i kada je ostalo bez pokreta, na sebi sačuvalo trag mira. Mir koji je on tražio našao je njega. *Blago mirotvorcima, oni će se sinovima Božjim zvati!*